

Г. П. ПИВТОРАК
З ІСТОРІЇ ВЛАСНИХ ІМЕН ЛЮДЕЙ: АНДРІЙ, ВАСИЛЬ, ВАСИЛИНА

Ці широкоживані імена людей, відомі всім слов'янським народам, поширилися на слов'янських землях разом з християнством.

Чоловіче ім'я *Андрій* (народнорозмовні форми — *Андрось*, *Андрусь*, *Андрух*, *Андрушко*, *Андрашко*, *Андріяк*, *Андріяш*, *Яндрій*, *Яндрух*) у різних слов'янських мовах має такі варіанти: рос. *Андрей*, білор. *Андрэй*, давньоруськ. *Андрѣи*, пол. *Andrzej*, чес. *Ondřej*, слов. *Ondrej*, *Andrej*, вл. *Handrij*, болг. *Андрей*, *Андрея*, сербо-хорв. *Андреј*, старослов'ян. *Аньдреи*, *Андрѣи*. Східнослов'янські мови успадкували це ім'я з давньоруської (староукраїнська форма вперше зафіксована в словнику Памва Беринди 1627 р.: *Андрѣи* «мужественъ, смѣлы(и)...»), куди воно було запозичене через церковнослов'янське посередництво з грецької мови. Грецьке власне ім'я *Andréas* походить від прикметника *andreios* «мужній, сміливий, пов'язаного з *anēr* (род. відм. *andros*) «чоловік», яке споріднене з давньоіндійським *nā* (*na-*) «чоловік, людина», кімрським пег «голова, вчитель», вірменським *aṙ* (род. відм. *aṙn*) «чоловік». На поширеність цього імені серед народу вказують численні прізвища типу *Андрашко*, *Андрейко*, *Андрейців*, *Андрейчин*, *Андрієвський*, *Андрієнко*, *Андріїв*, *Андріюшин*, *Андріяшик*, *Андрійків*, *Андрійко*, *Андрунець*, *Андрухів*, *Андрушків*, *Андрущак*, *Андрущенко* та ін.

З ім'ям *Андрій* тісно пов'язане також чоловіче ім'я *Андріан*, *Андріян* (староукраїнська форма, зафіксовані в словнику Памва Беринди 1627 р. — *Андріанъ* «мужественны(й), валеchnый або богатоумень»), що відомі тільки східним слов'янам: рос. *Андреян*, білор. *Андрьян*, давньоруськ. *Андрьянъ*, *Андреянъ*. У східнослов'янські мови це ім'я перейшло з давньоруської, яка запозичила його з старослов'янської. Старослов'янське *Аньдрианъ* виникло внаслідок контамінації (злиття) імен *Аньдреи* та *Андреянъ*.

Ім'я *Адріан* (староукраїнське *Адріанъ*, 1627 р.) відоме всім слов'янам: рос. *Адриан*, білор. *Адрьян*, пол. *Adrian*, чес. *Hadrián*, слов. *Hadrián*, болг. *Адриан*, сербохорв. *Adrijān*, словен. *Hadrián*, старослов'ян. *Адрианъ*. У східнослов'янські мови це ім'я було запозичене з старослов'янської, а в старослов'янську — з грецької мови. Грецьке власне ім'я *Adrianos* запозичене з латинської мови, де слово *Hadriānus* (у середньолатинській вимові звучало як *Adriānus*) означало «(г)адріанець, мешканець м. (Г)адрії (лат. *Hadria*)» біля Адріатичного моря в Італії. Лат. *Hadriānus* було ім'ям римського імператора Гадріана (117—138 рр. н. е.), який походив з цього міста.

Дуже поширене в слов'ян ім'я *Василь* (народнорозмовні форми — *Василько*, *Васілик*, *Васко*, *Васюх*, *Васюта*, *Васько*, *Васьо*; жіночі відповідники — *Василина* і *Василиса*, *Васілія*, *Василега*, *Васіля*) має в різних народів такі форми: рос. *Василий*, білор. *Васіль*, давньоруськ. *Василий*, *Василко*, *Василь*, пол. *Bazyli*, чес. *Bazilil*, слов. *Bazil*, болг. *Василий*, *Васил*, словен. *Vasilij*, старослов'ян. *Василии*, *Василь*. У східнослов'янські мови це ім'я перейшло з давньоруської (староукраїнська форма *Василий* «царь, -скі» фіксується з 1627 р.), куди воно було запозичене через церковнослов'янську мову з грецької. Грецьке ім'я *Vasileios* утворене на основі прикметника *vasileios* «царський», пов'язаного з іменником *vasileús* «цар». Це слово з'явилося в грецькій мові з часів перських війн і мало спочатку значення «персидський цар, князь, правитель». Жіночі форми утворилися в грецьких власних імен *vasilissa*, *vasilinna* буквально «княгиня, цариця», похідних від попереднього.

Грецьке ім'я *Vasileios* в епоху середньовіччя перейшло до латинської мови й поширилося серед католиків центральної Європи у формі *Basileus*, *Basilius* (грецьке β латинському вимовляли як «б»), бо римляни запозичили в греків алфавіт близько VI ст. до н. е., коли «віта» ще означала звук *б*). Пор. пол. *Bazyli*, чес. *Bazili*, слов. *Bazil*. З польської мови це ім'я було запозичене українським католицьким населенням (переважно на Західній Україні), і в українській мові воно набуло форм *Базиль*, *Базилікут* та ін.

Від імені *Васи́ль* і *Базі́ль* утворилися численні українські прізвища: *Васик*, *Василега*, *Василевський*, *Василенко*, *Василець*, *Василик*, *Василин*, *Василина*, *Василинець*, *Василинчук*, *Василиха*, *Василишин*, *Василів*, *Васильків*, *Васильківський*, *Васильців*, *Васильченко*, *Васійчук*, *Васюрин*, *Васюта*, *Васюхно*, *Васьків*, *Васько*, *Васьо*, *Базилевич*, *Базилевський*, *Базиленко*, *Базиленчук*, *Базиликут* та ін.

Популярність імені *Васи́ль* серед українців засвідчується ще й тим, що воно, як імена *Іван*, *Марія*, *Петро* та інші, широкоживане в народній ботанічній номенклатурі. Зокрема, назву *васи́льки*, *ва́сильок* мають у народі понад 15 різних рослин. У сучасній українській літературній мові ця назва усталася за відомою запашною кущовою трав'янистою рослиною (*Ocimum Basilicum* L.), що здавна використовувалася при певних народних обрядах. Пор.: «Ой, стань, вербо, на риночку, в хрещатому барвіночку, в запашному *василечку*» (Нар. пісня); «Без *васильків* і без рути Спочивайте, діти» (Т. Шевченко); «*Василечки* ростуть собі, цвітуть. Їх гріє сонечко і вітрик їх гойдає» (Л. Глібов); «Мої сини неначе пахучі *васильки* на городі» (І. Нечуй-Левицький); «В хаті стояла задуха, пахло сухими *васильками*» (М. Коцюбинський) та ін.

Назва цієї рослини походить з грецької мови. Грецьке *basilikón* «васильки», буквально — «царське зілля», пов'язане з *vasileús* «цар», тобто з тим самим словом, До якого зводиться й ім'я *Василь*. Але численні українські ботанічні назви *васи́льок*, *васи́льки*, що стосуються багатьох різних рослин, не виводяться з грецької мови. Вони виникли переважно на місцевому ґрунті й безпосередньо пов'язані з українським ім'ям *Васи́ль*. Так, наприклад, у деяких українських говірках *васи́льком* називають волошку синю (*Centaurea cyanus* L;). Ця назва давня, вона прийшла зі старовинної української легенди про молодого парубка Василя й русалку. Сільський красень Василь косив якомсь у полі жито. Саме там бавились русалки. Одна з них дуже вподобала Василя й зачарувала його. Хлопець забув про все на світі й пішов за нею, а вона, пустуючи і сміючись, вела його в поля все далі й далі, аж поки сама закохалася в нього. Не бажаючи розлучатися з коханим, русалка обернула Василька на польову синю квітку, щоб він нагадував їй синь глибокої води. Відтоді, за легендою, щоліта русалки бавляться в хлібах, коли зацвітає волошка, синя плетуть з неї вінки й прикрашають свої голівки. Відтоді рослина дістала в народі назву «васильок» і стала народнопоетичним образом, уособленням краси й чистоти дівочої душі (пригадаймо пісенне «Ой ви, очі волошкові...», «Волошкові очі, чом снитесь щоночі» та ін.). Мабуть, волошку мали на увазі і поети в таких рядках: «Ті очі сині, як *васильки*» (І. Франко); «*Васильки* у полі, *васильки* у полі, і у тебе, мила, *васильки* з-під вій» (В. Сосюра); «Дівчино мила, що з тобою? Де *васильковий* твій вінок?» (В. Сосюра). Проте сучасна літературна норма вимагає чіткого розмежування назв *васи́льки* — *воло́шки*. Це ж засвідчують і твори художньої літератури: «Кругом цвіли *волошки* та *васильки*» (Л. Глібов); Я більше люблю польові квіти — *волошки*, *васильки*» (О. Донченко).